

Протопрезвитер-ставрофор проф. др Драган Милин

Разговор поводом новог превода Старог Завета

Разговарао: доцент др Ненад Божовић

Лета Господњег 2021. црквена и академска јавност обрадована је вешћу да је из штампе изашао превод Светог Писма Старог Завета са старојеврејског на српски језик од умировљеног професора Православног богословског факултета, протојереја-ставрофора Драгана Милина. Деветнаести век донео је српском роду преводе из пера филолога Ђуре Даничића (Стари Завет) и Вука Караџића (Нови Завет), 20. век прошао је у борби за опстанак и одржање вере, док почетком треће деценије 21. века заједно из штампе излазе преводи из пера теолога, тачније двојице професора ПБФ (Милин – Стари Завет / Чарнић – Нови Завет) у години када Богословски факултет слави стогодишњицу од почетка предавања. Оно што ове догађаје додатно чини историјским јесте чињеница да се *по први пут* на српском језику појављује превод Старог Завета са јеврејског изворника, имајући у виду да је Даничићев превод

сачињен са латинског предлошка. Поводом превода имали смо част да разговарамо са проф. др Драганом Милином у факултетском кабинету 330, где је и настајао превод. Разговор је оживео лепо сећање на студентске дане и на професорова упечатљива предавања уз прегршт анегдота.

Када сте први пут дошли на идеју за превод?

– Старојеврејски језик сам заволео већ од првог часа. Наставу сам похађао у Швајцарској код добрих лектора и добро ми је ишло, а онда сам 35 година предавао старојеврејски на факултету. Са студентима сам на вежбама преводио неке мање делове, а на целовити превод сам помишљао тек у најсмелијим сновима. Осећао сам велику одговорност и помишљао да прво prevedем само псалме, а онда ме је директорка Библијског друштва Србије, госпођа Вера Митић, енергично подстакла на целовит превод. Тада сам поми-

слио да је Српска Црква уложила у мене и да је можда дошло време да се одужим Цркви и народу.

Како је функционисала сарадња са Библијским друштвом Србије?

– У договору са Библијским друштвом и њиховим нормативима започео сам рад. Доделили су ми једног ментора, односно коректора, Ленарда де Регта, професора Старог Завета и старојеврејског језика у Холандији. У питању је врло љубазан човек и полиглота. Српски разуме зато што одлично познаје руски језик. Њему сам слао сваку страницу превода и шаљио се да ће до краја рада он сасвим научити и српски. Давао ми је добре савете, нарочито у насловима и поднасловима поглавља, с обзиром на већ утврђена правила Библијског друштва, као и још неке техничке савете, а било је и суштинских дискусија поводом већих недоумица које смо водили током његових седам

посета Србији. Тим сусретима је претходила дужа електронска преписка где би он слао своја питања, а ја одговоре и обратно. Мило ми је што је у једном писму Библијском друштву превод оценио као научни, тј. да није само у питању превод са циљем да буде разумљиви, народни превод, него да је у његовој изради примењена сва потребна филолошка систематика.

Какав је био темпо превођења и колико је временски трајао?

– Девет година сам интензивно преводио текст и две године прочишћавао, јер сам имао недоумица и остављао да мало сазри. Понекад се шалим да је блаженом Јерониму било потребно петнаест година, а ја сам имао боље приручнике па сам завршио за свега девет година. Да сам преводио са руског, немачког или француског, превод би био готов за годину дана: то је хиљаду страна и сваки преводацац може лако урадити три стране дневно. Међутим, када је у питању превод Библије, то није само превод већ често и реконструкција самог текста: у критичким издањима две трећине је библијски текст, а једна трећина су фусноте где се види какве још варијанте у рукописима постоје. Тако сам упоређивао шта стоји у Самаритикону, Септуагинти, Кумрану и долазио до онога што би по мени био најоригиналнији текст. Нисам само узимао главни текст (*BHS – Codex Leningradensis*) него сам консултовао и критички апарат. Зато је посао ишао споро и дневно сам узимао или по једну страну или једну главу. То је понекад била концентрација као у шаху па се задубим, не знам ни ко сам, ни шта сам, ни како се зovem. Радио сам сваког дана од девет до дванаест часова и јасно је да сам понекад могао и више, нарочито поподне, али сам се бојао да се не пренапрегнем и да ми се онда не ради више, тако да сам увек остајао жељан Библије за сутра и сваки пут изнова долазио са почетничким жаром.

Као основни предлог за превод изабрали сте издање јеврејског текста *BHS (Biblia Hebraica Stuttgartensia)* из 1997. и користили сте критички апарат. Када за неко место постоји више варијанти читања, за коју сте се верзију одлучивали? Да ли је било ситуација у којима сте уместо главног текста (Лењинградског кодекс – 10. век) као основе за *BHS* одлучили за неки други кодекс?

Радио Православне Епархије нишке

ГЛАС

92 MHz

www.radioglas.rs

YouTube Радио ГЛАС
radioglaseparhijeniske

– Да, било је таквих ситуација. Наиме, прилично сам се помучио око Исаијиног пророштва о Емануилу да ће Дјева зачети, на том месту сам много гледао и коментаре. У јеврејском тексту стоји „млада жена” (јевр. *almah*), док Септуагинта преводи као „девица” (грч. *parthenos*) и православни на том месијанском месту обично прате верзију Септуагинте. Аквила, Симах и Теодотион преводе такође као „млада жена”. Ту се онда јавила дилема између доследности јеврејском тексту и доследности традицији. Додатан проблем са Исаијом 7, 14 јесу касније преправке од стране рабина због месијанског тумачења овог стиха, мада, да будемо искрени, и хришћани су понекад чинили преправке у тексту. Међутим, зашто би један од преводаца LXX из 3. века пре Христа користио израз *parthenos* – „девица” када хришћанско тумачење овог места још није ни постојало? Зато сам ово место превео „девојка ће зачети” као најбоље решење између доследности тексту и традиционалном приступу. Ово решење подразумева девственост (Богородице), а опет говори о њеном добу за удају како стоји у латинском преводу *virgo matura* – „приспела девојка”. Иначе, и за сва остала места проверавао сам и одлучивао шта је прикладније.

Коју сте помоћну литературу користили током израде превода?

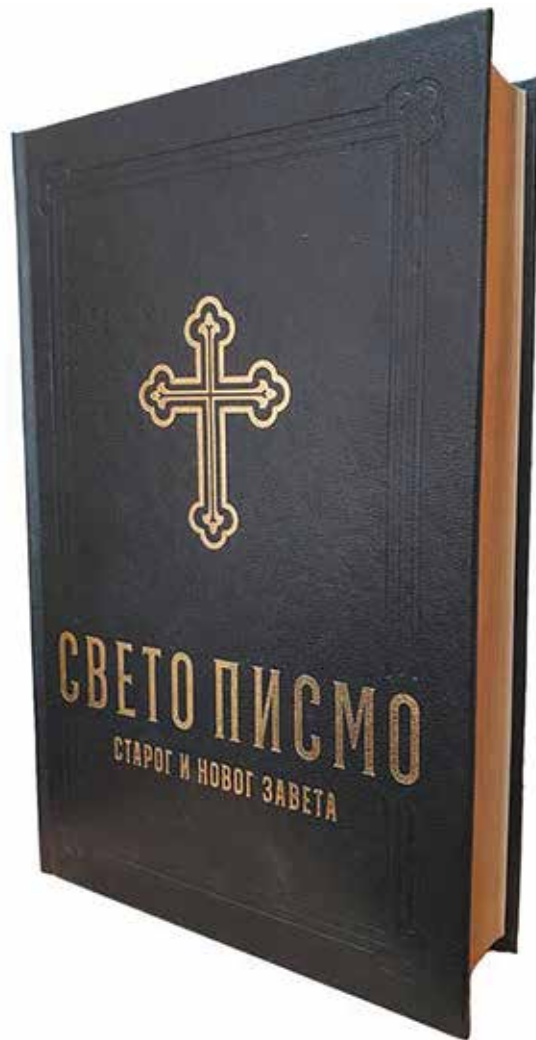
– Од помоћне литературе користио сам тзв. препарације (*Hebräisch-Deutsche Präparationen*), односно анализе граматичких облика за сваку јеврејску реч у Светом Писму (глаголски облици, падежи итд). Користио сам и граматике јеврејског језика, нарочито ону по којој смо предавали професор Илија Томић и ја (*Hebräisches Schulbuch, Hrgb. W. Baumgartner, 22. издање*). Од речника коришћен је Гезениусов речник (*W. Gesenius, Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch*), Речник синаројеврејског језика професора Илије Томића и конкорданца Лисовског (*G. Lisowsky, Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*). Осим тога користио сам и Брокелманов приручник Јеврејска синтакса (*C. Brockelman, Hebräische Syntax*).

Које сте још преводе Библије користили?

– Користио сам Септуагинту, Вулгату, црквенословенски, руски, немачки, француски, два хрватска издања (Кршћанска садашњост и Шарић) и наравно Даничићев превод, укупно, дакле, девет превода.

Да ли сте сковали неке нове речи за потребе превода?

– Неологизме избегавам јер не волим измишљене речи. Циљ био да превод буде што разумљивији, али било је места где сам измислио реч. Наиме, када Аврамов слуга Елиезер иде по Ревеку он јој даје неки накит као поклон, Даничић преводи као ланчић, огрлица, али када се боље погледа у речнику мисли се на „алку у носу”, жаргонски „пирсинг”, што ми се не допада. Зато сам ту сковао реч наносница, ако већ имамо наруквица, наушница итд. Нисам сасвим задовољан, али чини ми се некако најправилнијим.

Друго место где сам измислио реч је за 1Сам 18, када Саул жели да се реши Давида због љубоморе и уместо свадбеног поклона за Михалу тражи „100 крајака филистејских”, мислећи да ће га они заробити у том покушају. Студенти су ме питали шта то значи и обично сам им одговарао да је у питању ратни трофеј, понижење кроз кастрацију, али сам после увидео да није реч о томе већ о остатку од обрезања (лат. *preputium*). Тако само дошао до речи „обрезак”.

Историја Цркве познаје многе преводе Библије и преводилачке приступе. Студентима је позната она изрека блаженог Јеронима у вези са древним преводима на грчки „Аквила преводи ропски, Симах према смислу, а Теодотион као стари (LXX)”. Имајући у виду непрестану напетост између ропског односа према оригиналу и крајње слободног превођења, како бисте описали Ваша основна преводилачка начела?

– Знам за ту поделу, али сам следио нека своја преводилачка начела: клонио сам се буквализма, он је примитиван, али сам се трудио да превод буде што вернији. Дакле, не буквалан, него што вернији. Аквила је био буквалиста, преводио је сваку партикулу, али не могу ја да препричам слободно, јер како бих могао да испричам причу лепше од саме Библије? Ишао сам што више на тачност, не на лепоту, али да не буде ни досадно. Оставио сам неке древне форме писања како би се видело како су они тада говорили на пример: „А он одговарајући отвори уста своја и рече им говорећи” у модерном преводу би било само

„и он одговори”. Што се тиче избора речи имао сам дилему око Нојеве барке. Наиме, у јеврејском тексту стоји *tebah* – што значи ковчег. Код нас ковчег најчешће означава мртвачки сандук или неку шкрињу са благом, а Нојев ковчег је био дугачак 300 лаката (150 метара), што је величине фудбалског стадиона. Где има толики ковчег? Зато сам дошао на идеју да употребим један неутрални израз – „пловило”. Није ни брод, ни барка (нема ни јарбол, ни једро), а није ни ковчег. Осам година је стајала реч пловило у рукопису, а онда схватим у деветој години: нећу да тумачим Библију! Ако је писац користио реч *tebah* што значи ковчег, без обзира на то што би разумљивије било пловило, ја оставим ковчег. Нека се писац онда правда откуд ковчег од 150 метара. Пратио сам оригинал и принцип ми је био да преведем сваку реч. Не могу да избацам ко у титловима на филму да скратим шта је глумац рекао, немам право него баш све речи како су наведене, па тако је како је.

Пре вас су са старојеврејског на српски делове преводили само Епископ Иринеј Ћирић (Псалме из Часослова, Захарија и Амос) и јереј Предраг Самарџић (Псалтир). Да ли сте можда упоређивали Вашу преводачку решења са овим текстовима или неким другим српским преводима?

– Морам признати да нисам користио ове преводе, нисам користио чак ни Псалтир Владике Атанасија нити професора Чарнића са грчког, водећи се мишљу да је сваки превод креација и нисам желео да неопажено нешто преузем. Уверен сам да су на много места нека решења вероватно боља и признајем то. Хтео сам да преведем баш онако како ја видим, уз пуно поштовање свих осталих превода. Бојао сам се, кажем, да ћу нешто лепо да узем што није моје, зато их нисам користио. Када сте поменули Епископа Иринеја, он је имао једно занимљиво решење које сам узимао у разматрање за превод једне јеврејске речи. Превео је молитву која се чита на Духове и у којој стоји: „Ти си разбио мандале адске”. Мандале је глаголска именица од замандалити, Даничић за тај појам користи реч пријеворница, али оба су некако данас непозната па сам се одлучио за израз пречага (дрвена шипка која стоји на вратима и спречава улазак).

Када помињемо псалтир, увек сам се питао шта значи онај део у 50. псалму: *Избави ме од крви Боже, Боже спасења мога, све док нисам прочитао у Вашем преводу „опрости ми крв проливену” и помислио да Давид моли Бога за опроштај због Урије Хетејина. Да ли је то тачно?*

– Тако је, мисли се на Урију, али и на многе друге због ратова које је Давид водио, био је велики војсковођа.

Покајни Давидов псалам већина верника памти као псалам 50, као и псалам са вечерња, тзв. предначинатељни 103, што је нумерација Септугинте и једна традиционалнија богослужбена нумерација. У Вашем преводу псалтира пратили сте нумерацију масоретског текста те су ови псалми нуме-

рисани као 51 и 104. Зашто сте се одлучили за ту нумерацију?

– Држао сам се редоследа масоретског текста, а на неким местима у историјским књигама има разлике и у броју стихова код Даничића и у масоретском тексту.

У Књизи о Јову наишао сам на једно место које је испало много занимљивије и драматичније у новом преводу. Када Јов бива на искушењима упркос својој праведности, деца су му погинула и пати од ужасне кожне болести, његова жена погођена тиме у Даничићевом преводу каже „благослови Бога па умри”, а у новом тексту стоји „нагрди Бога па умри”. Можете ли рећи нешто више о томе?

– Глагол *barakh* најчешће значи благословити, али у речнику се наводи да понекад може да значи и потпуно супротно – „проклињати”. Међутим, контекст је овакав: она није жена верујућа која потврђује Јову него је бесна, чак би се могло тврдити да она њему каже да опсује Бога, да прокуне, па да умре. Негде у преводима стоји „благослови”, а негде „опсуј”. Сигуран сам да му она није саветовала да се у миру опрости са Богом, а не иде да оставим варијанту псовке, па сам се одлучио за ово „нагрди”.

Од 2010. године заједно са преводом Даничић/Караџић издање Светог Писма Светог Синода СПЦ штампа и књиге ширег канона (Товит, Јудита, Макавеји, Премудрости итд), познате и као дветероканонске, у преводу почившег митрополита Амфилохија и епископа Атанасија који су их у неколико наврата називали богонадахнутим. Руска Православна Црква, као и Бугарска, штампају књиге ширег канона, али их називају неканонским. Питање старозаветног канона, односно тачног броја старозаветних књига у православљу је и даље отворено, помесни сабори нису донели јединствену одлуку. С обзиром на то да следите масоретски текст, канон у Вашем преводу је ужи канон, али какав је Ваш став по питању канона?

– Моје мишљење је у српској библистици усамљено, али свакако ћу га казати: ја сам за ужи канон и то сам на предавањима говорио. Јевреји нису у канон узели књиге које говоре о њиховим највећим јунацима – Макавејима и Јудити. Разлог за то је највероватније што те књиге нису биле написане на јеврејском. Јевреји их нису узели у канон, а ми да будемо „већи католици од папе”? То је као да песму „Почетак буне против дахија” не ставимо у читанке, а да то ураде, рецимо, Литванци. Мени се генерално у тим књигама не допадају бајковити прикази. Свети оци су због грчког језика и јелинске културе користили те књиге, а Грчка црква је узела те књиге у канон, док Руска није. Мислим да се мишљење о ширем канону код нас раширило због школовања наших теолога у Грчкој. Мислим да је узимање ширег канона преурањено, јер одлуку о томе треба да донесе Васељенски Сабор. Ако сабор тако одлучи, ја ћу се прекрстити и прихватити шири канон као члан Цркве, али мислим да не можемо ми сами о томе

да одлучимо. Сабор на Криту није то разматрао, а бојим се да наредни нећу доживети.

Библија је реч у једнини, али сви знамо да је она заправо множина, односно збирка књига, антологија, штавише, библиотека. У њој се налазе многи жанрови: приповетке, песме, мудросна, историјска, пројорчка књижевност итд. Који жанрови, тачније које књиге су Вам биле највећи изазов за превођење?

– Не бих могао да издвојим, јер је мени Свето Писмо у целини драго и са истом пажњом и трудом сам преводио све.

Зашто сте у преводу задржали традиционалан изговор топонима и личних имена (тзв. витацизам – Витлејем место Бетлехем, Витсавеја – Батшеба, Авесалом – Абшалом)? Да ли то одражава верност традицији Септугинте и словенског превода у којем смо као Црква формирано?

– Сматрао сам да су та имена и појмови толико ушли у народ да не би било лепо мењати их. Само сам на једном месту променио, тако да сам уместо Даничићевог Соломун ставио Соломон. Имена на јеврејском имају егзегетски значај као у књизи о Рути, а то су имена која су изгубила значење у грчкој транскрипцији. Била је идеја да у фуснотама стоје објашњења имена, али то би био посао који се не би скоро завршио.

У Вашем преводу сте осавременили многе изразе, односно избацили многе Даничићеве архаизме: што Даничић преводи „Стари данима” (слов. Ветхиј денми), Ви преводите као Прадавни, „утвара велика” је чудесна појава, „стегно” је бедро, „жбан” је светиљка итд. Можете ли да наведете још неке примере тих архаизама које сте заменили?

– Има их много, најбоље погледајте књигу Младомира Тодоровића – *Речник мање познатих речи у Библији* у којој је сакупио око 1.000 таквих речи.

Даничићев превод обилује употребом имперфекта („ићаху”) и аориста („одоше”, „рекоше”), што му даје одређену патину древности и звучност, док у Вашем преводу примећујемо избегавање аориста и обилну употребу презента и перфекта. Зашто сте се одлучили за такво решење?

– Ти облици „ићаху”, „његовијех”, „Јаковљевијех” некеме сметају, мени не, јер ја то волим. Међутим, трудио сам се да преводим за младе, да не користим „онтологију и метафизику”. Ово је речник савременог човека и мислим да је то оно што људима одговара. Многи ми кажу да је леп превод, а ја, искрено, не знам шта је ту лепо, јер то је потпуно обичан говор. Верујем да тај исказ о лепоти има везе са тим да многим читање у новом преводу иде питко, течно. Библијско друштво штампало је превод заједно са текстом Новог Завета почившег новозветника Емилијана Чарнића, такође професора Богословског факултета. Даничић/Вуков превод је дело филолога 19. века, када није било високошколске

теолошке институције у Срба, а у првим деценијама 21. века Библијско друштво штампа превод Светог Писма из пера теолога и то баш када Богословски факултет слави стогодишњицу од почетка рада. Како видите улогу и значај Богословског факултета за академско образовање (Универзитет) и српски народ у целини?

– Не кажем да овај прилог проф. Чарнића и мене обележава 100 година, али је један од показатеља доприноса Факултета, а има, свакако, много већих људи од мене који су нешто радили у тих 100 година. Као што сам на почетку рекао, Српска Црква је уложила у мене и желео сам да се одужим. Обожавам факултет још увек, па ево у посвети овог примерка за семинарску библиотеку сам управо због тога написао „са радосним сећањем”. Што се тиче превода, скоро да не бих ни волео да овај превод зову Милин/Чарнић (као некад Вук/Даничић), већа ми је радост ако народ то чита него да се помиње моје име. Ионако је век једног превода двадесетак година, јер се језик брзо мења, а после застари. Не бих волео да мој превод буде актуелан 150 година као Даничићев, него да ме неко брзо замени.

Постоји ли идеја да Свети Синод СПЦ узме овај превод као црквено синодско издање?

– Уопште не желим да намећем овај превод као званично издање СПЦ, али мислим да би овај превод био користан за израду будућег званичног издања, односно да га Комисија узме у обзир. Свети Синод је издао већ четири издања Новог Завета као званичан превод СПЦ, али Комисија по питању Старог Завета није до сада урадила много.

Који савет бисте дали будућим библистима?

– Некима боље иде патристика, литургика, али ја сам од првог часа страшно заволео јеврејски и библистику. Не знам, неки се тако роде. Целог живота сам читао Библију, правио белешке и читао коментаре. Мој савет будућим библистима је да страшно воле Библију, то је основно. ■■

